

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและมีค่ายิ่งของประเทศ ประชาชนจำนวนมากได้รับประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากป่ามานานแล้ว โดยใช้ไม้สร้างที่อยู่อาศัย ใช้ป่าเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรค เป็นแหล่งผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับหุงต้มและทำความอบอุ่นในครัวเรือน ป่าไม้นอกจากก่อประโยชน์ต่อผู้ใช้ไม้และของป่าแล้ว ยังอำนวยประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก ใช้ในการผลิตเป็นสินค้า จำหน่ายทั้งในและต่างประเทศ ประโยชน์สำคัญอีกประการหนึ่งของป่าไม้ ที่คนทั่วไปมักไม่ให้ความสำคัญก็คือ ช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ช่วยให้ชาวชนบทยากจน มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเก็บหาของป่าไปจำหน่าย การแกะสลักไม้ และอื่น ๆ ทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ช่วยบรรเทาความร้อนจากแสงอาทิตย์ ทำให้ฝนตกเพิ่มขึ้น มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ ทั้งยังช่วยอุ้มน้ำให้ใสสะอาด และมีน้ำไหลอยู่สม่ำเสมอตลอดปี เมื่อฝนตกลงมา เรือนยอดของต้นไม้จะชะลอความรุนแรงของเม็ดฝน ให้อ่อนนุ่มลงสู่พื้นดิน โดยผ่านกิ่งก้าน ลำต้น และราก ซึ่งป่าไม้จะช่วยรักษาความชุ่มชื้นในดิน ให้คงอยู่อย่างเดิม เป็นการป้องกันและบรรเทาการเกิดอุทกภัยได้ ป่าไม้ยังช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ควบคุมอุณหภูมิท้องถิ่น ไม่ให้เปลี่ยนแปลงมากนัก ป่าไม้ยังเปรียบเสมือนโรงงานผลิตออกซิเจนขนาดใหญ่ ให้แก่มนุษย์และสัตว์ ทำให้ธรรมชาติสวยงาม ทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ และรักษาสุขภาพจิตของประชาชน เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ดำรงรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ ที่เป็นประโยชน์กับมวลมนุษย์อย่างมาก แต่กระนั้นก็ยังมีการทำลายป่าไม้ ให้พบเห็นกันอยู่เสมอ ทั้งในอดีตและทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกขณะในปัจจุบัน ปัจจัยที่มีผลต่อการทำลายป่าไม้ในประเทศ มีอยู่อย่างมากมาย เช่น การเพิ่มจำนวนของประชากร การเผาหรือถางป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย ของชาวเขาและชาวบ้านในท้องถิ่น การตัดไม้ทำลายป่าโดยนายทุน รวมทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ผิดประเภท เป็นต้น

จากการที่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย ได้ลดลงในอัตราที่น่าวิตก อันมีผลมาจากหลายสาเหตุ ข้างต้น ไฟป่าก็ถือว่าเป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่ง ที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายลงในเวลาอันรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้น ไฟป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่หนึ่ง ๆ ไม่เพียงแต่จะก่อความเสียหายให้กับพื้นที่เท่านั้น หากแต่ครอบคลุมสร้างความเสียหาย ต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศโดยรวมของโลกอีกด้วย ดังนั้น ปัญหาไฟป่าในปัจจุบันจึงเป็นปัญหาในระดับโลก ดังที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (F.A.O.)

ได้ร่างนโยบายในเรื่องปัญหาไฟฟ้าไว้ในการประชุมใหญ่ เมื่อปี ค.ศ. 1951 ไว้ว่า "ทุก ๆ ประเทศจะต้องเตรียมทรัพยากรไว้ให้เพียงพอ สำหรับประชากรโลกที่จะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จะได้ประโยชน์ที่สุด หากสามารถป้องกันอันตรายให้แก่ทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว เช่น ป่าไม้ มิให้ถูกทำลาย พร้อมๆ กับนำเอาผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์อย่างฉลาด ซึ่งในการป้องกันนี้ จะต้องต่อสู้กันอย่างจริงจังกับตัวทำลายป่าทุกชนิด คือ ไฟป่า แมลง โรคพืชและคน" (กรมป่าไม้, 2537)

ไฟป่าในประเทศไทย เกิดเป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะในฤดูแล้ง หรือที่เรียกว่า ฤดูไฟป่า โดยประมาณเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงพฤษภาคม ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นในป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าสน สวนป่าต่าง ๆ ทุ่งหญ้า และไร่ร้างตามภูเขา ส่วนสาเหตุของการเกิดไฟป่าดังกล่าว เกิดจากคนจุดเผา ซึ่งมีทั้งโดยเจตนาและโดยประมาท ไฟป่าที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ เป็นไฟชนิดผิวดิน ไม่ค่อยรุนแรงมาก เมื่อเทียบกับไฟป่าในเขตอบอุ่น เพราะประเทศไทยอยู่ในเขตร้อน มีลมมรสุมพัดผ่าน มีความชื้นสัมพัทธ์สูง ถึงแม้ว่าไฟที่เกิดขึ้นไม่ค่อยรุนแรงมาก แต่ทว่าเกิดขึ้นทุกปี จึงเป็นสิ่งที่ไม่คึก เพราะการเกิดไฟป่าแต่ละครั้ง จะทำให้ป่าไม้เสื่อมโทรม การสืบพันธุ์ตามธรรมชาติล้มเหลว ลูกไม้ถูกไฟเผาผลาญทุกปี ไม่มีโอกาสเจริญเติบโตเป็นไม้ใหญ่ โครงสร้างของป่าเปลี่ยนแปลงไป และที่สำคัญก็คือ สมดุลธรรมชาติของระบบนิเวศในป่า ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม ยกที่จะฟื้นคืนสู่สภาพเดิมได้

อย่างไรก็ตาม โทษจากไฟป่ามิได้เหมือนกับอัคคีภัยโดยทั่วไป ที่จะต้องหามาตรการในการป้องกันอย่างเข้มงวด เพื่อไม่ให้เกิดขึ้นเป็นดีที่สุด แต่ไฟป่านั้นมีทั้งคุณและโทษ ไฟป่ามีส่วนสำคัญในการดำรงอยู่ของระบบนิเวศ โดยเฉพาะระบบนิเวศในพื้นที่ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และทุ่งหญ้า ดังนั้น การป้องกันมิให้เกิดไฟป่าเลย ก็อาจจะไม่เหมาะกับระบบนิเวศทุกแห่ง แต่ถ้าปล่อยให้ไฟป่าลุกลามไหม้เองไปตามปกติ ก็คงมิได้เช่นกัน การจัดการไฟป่าจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ต้องอาศัยอยู่บนพื้นฐานข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของไฟป่า และลักษณะของป่าด้วย ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับภูมิอากาศเฉพาะถิ่น โครงสร้างของป่าชนิดของเชื้อเพลิง ชนิดของพืชและความลาดชันของพื้นที่ เป็นต้น ดังนั้น การจัดการไฟป่าจึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ในบางพื้นที่อาจจะต้องป้องกันไฟป่าอย่างเด็ดขาด เพราะเป็นป่าดิบหรือเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (Endanger Species) ขณะที่บางพื้นที่อาจต้องให้เกิดไฟป่าบ้าง แต่ต้องมีมาตรการในการควบคุมมิให้รุนแรงมากนัก

ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่หนึ่ง ซึ่งประสบปัญหาในการควบคุมไฟป่ามาตลอด เนื่องจากบริเวณโดยรอบอุทยานฯ โดยเฉพาะส่วนที่อยู่ในเขตพื้นที่ของจังหวัดลำปาง เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านที่ติดต่อกับแนวเขตอุทยานฯ ราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ไร่ และวิถีชีวิตดั้งเดิมในการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่กับป่า ด้วยการหาสมุนไพร เก็บเห็ด หน่อไม้ การล่าสัตว์ เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวมานี้จำเป็นต้องมีไฟเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งในการทำเกษตรกรรม และการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งถ้าไม่มีการควบคุม

หรือจัดการไฟที่ถูกต้องแล้ว ก็จะเกิดปัญหาไฟป่าลุกลามเข้าไปในเขตอุทยานฯ ได้ ปัญหานี้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมาก ต่อคุณภาพทางนิเวศวิทยาของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ผืนนี้ และก่อให้เกิดผลเสียหลายต่อส่วนรวมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยประเมินค่ามิได้ ทั้งนี้เพราะพื้นที่นี้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ มีความงามทางธรรมชาติ เป็นพื้นที่สงวนพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ในอดีตที่ผ่านมาไฟป่าที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ ลุกลามจากภายนอกเข้าไปในเขตอุทยานฯ บริเวณเขตกันชน ที่ติดกับชุมชนที่อยู่อาศัย โดยรอบอุทยานฯ

ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงสนใจทำการศึกษาค้นคว้าการควบคุมไฟป่าของราษฎรในหมู่บ้านที่อาศัยติดกับเขตอุทยาน โดยศึกษาจากผู้นำชุมชนกับประชาชนว่ามีการควบคุมไฟป่าอย่างไร และเปรียบเทียบว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ ขณะเดียวกันก็มีปัจจัยใดบ้าง ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมไฟป่าของกลุ่มบุคคลดังกล่าว และปัจจัยดังกล่าวสามารถจำแนกได้เป็นอะไรบ้าง ทั้งนี้ผู้ศึกษามุ่งเน้นศึกษาพื้นที่เขตกันชนอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเป็นแนวทางในการจัดการสภาพปัญหาไฟป่าให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาค้นคว้าการควบคุมไฟป่าโดยเปรียบเทียบระหว่างผู้นำชุมชนกับประชาชนพื้นที่เขตกันชนอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมไฟป่า ของผู้นำชุมชนและประชาชนพื้นที่เขตกันชนอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน

1.3 สมมุติฐานของการศึกษา

1. ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ศึกษา ที่มีการศึกษา อาชีพ และจริยธรรมเกี่ยวกับเรื่องไฟป่าในด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม และด้านทัศนคติ คุณธรรม ค่านิยม มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการควบคุมไฟป่า
2. ผู้นำชุมชนและประชาชน ในพื้นที่ศึกษา ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องไฟป่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการควบคุมไฟป่า
3. ผู้นำชุมชนและประชาชน ในพื้นที่ศึกษา ที่มีส่วนร่วมในการควบคุมไฟป่าในระดับการตัดสินใจ ในการดำเนินการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และประเมินผล มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการควบคุมไฟป่า

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาในชุมชนซึ่งเป็นเขตกันชนของอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง จำนวน 6 หมู่บ้าน รวม 1,221 ครัวเรือน

1.4.2 ขอบเขตประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ประกอบด้วยผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไปที่เป็นหัวหน้า ครัวเรือนหรือคู่สมรส ที่อาศัยในชุมชนพื้นที่เขตกันชนอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน จำนวน 1,221 ครัวเรือน

1.4.3 ขอบเขตของเนื้อหา

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาถึงการควบคุมไฟฟ้า ซึ่งกำหนดขั้นตอนในการศึกษาไว้ดังนี้

1. การช่วยป้องกันไฟฟ้า จะทำการศึกษาในด้านวิธีการประชาสัมพันธ์ป้องกันไฟฟ้า การจัดเวรยามตรวจเฟ้าระวังไฟฟ้า การทำแนวกันไฟ และการชิงเผา
2. การดับไฟฟ้า จะศึกษาในด้านวิธีการดับไฟฟ้าทั้งทางตรงและการดับทางอ้อม โดยการเปรียบเทียบระหว่างผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่เขตกันชนอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน
3. ศึกษาปัจจัยภายใน ได้แก่ การศึกษา อาชีพ จริยธรรมในการควบคุมไฟฟ้าทั้งในลักษณะที่เป็นเหตุผลเชิงจริยธรรม และที่เป็นทัศนคติ คุณธรรม ค่านิยม รวมทั้งปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับไฟฟ้า การรับรู้ข่าวสารไฟฟ้า การมีส่วนร่วมในการควบคุมไฟฟ้าในระดับการตัดสินใจ การดำเนินการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผล กับการควบคุมไฟฟ้าของผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่เขตกันชนอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน

1.5 กำจำกัดความในการศึกษา

ไฟฟ้า หมายถึง ไฟที่เกิดขึ้นจากสาเหตุใดก็ตาม ทั้งในป่าธรรมชาติ หรือสวนป่า ที่เผาไหม้เชื้อเพลิงธรรมชาติในป่าหรือสวนป่า แล้วลุกลามไปได้โดยอิสระปราศจากการควบคุม

ความรู้เกี่ยวกับเรื่องไฟฟ้า หมายถึง การรับรู้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ในเรื่องเกี่ยวกับไฟฟ้าอย่างถูกต้อง ซึ่งได้มาจากการเรียนรู้ และประสบการณ์ของประชาชนในพื้นที่ศึกษา ที่วัดเป็นคะแนนได้จากแบบทดสอบวัดความรู้เกี่ยวกับเรื่องไฟฟ้า

การควบคุมไฟฟ้า หมายถึง การแก้ปัญหาไฟฟ้าอย่างครบวงจร ในที่นี้แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

- 1) การกระทำหรือการปฏิบัติในการช่วยป้องกัน ไฟฟ้า
 - 2) การกระทำหรือการปฏิบัติในการดับไฟฟ้า
- ของประชาชนในพื้นที่ศึกษา ที่สามารถวัดเป็นคะแนนได้จากแบบทดสอบการควบคุมไฟฟ้า

ข่าวสารเกี่ยวกับไฟฟ้า หมายถึง ความถี่ของการรับทราบข้อมูลข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับเรื่อง ไฟฟ้า และการควบคุมไฟฟ้าของชาวบ้าน จากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าวของหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และจากเพื่อนบ้านของประชาชนในพื้นที่ ศึกษา

การมีส่วนร่วมในการควบคุมไฟฟ้า หมายถึง การดำเนินงานของชุมชนที่ศึกษาในประเด็น ของการตัดสินใจ การดำเนินการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผล ในการควบคุมไฟฟ้า ของประชาชนในพื้นที่ศึกษา ที่สามารถวัดเป็นคะแนน ได้ จากแบบทดสอบวัดการมีส่วนร่วมในการ ควบคุมไฟฟ้า ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลในชุมชน และของเครือข่ายต่าง ๆ เช่น เครือข่ายอนุรักษ์ เครือข่ายการป้องกันไฟฟ้า เป็นต้น

จริยธรรมในการควบคุมไฟฟ้า หมายถึง ระบบการกระทำในการควบคุมไฟฟ้าซึ่งครอบคลุม สาเหตุ กระบวนการ และผลของการกระทำ ในด้านเหตุผลเชิงจริยธรรม และทัศนคติ คุณธรรม ค่านิยม ในการควบคุมไฟฟ้าของประชาชนในพื้นที่ศึกษา ตามแบบประเมินจริยธรรม โดยพิจารณาตัดสินจาก เกณฑ์ประเมินจริยธรรมจากคะแนนที่ตอบ

เหตุผลเชิงจริยธรรมในการควบคุมไฟฟ้า หมายถึง ลักษณะทางจิตที่มีผล หรือมีความสำคัญ ต่อพฤติกรรมของประชาชนที่ศึกษา ในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมต่อการควบคุมไฟฟ้า โดยวัดเป็น คะแนนได้จากแบบประเมินจริยธรรมในการควบคุมไฟฟ้า

ทัศนคติในการควบคุมไฟฟ้า หมายถึง ความคิดเห็น ความเชื่อ ความรู้สึก ทำที่ของประชาชน ในพื้นที่ศึกษาต่อปัญหาไฟฟ้า โดยวัดเป็นคะแนนได้จากแบบประเมินจริยธรรมในการควบคุมไฟฟ้า

คุณธรรมในการควบคุมไฟฟ้า หมายถึง สิ่งที่บุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม เป็นประโยชน์มาก และมีโทษน้อย ต่อปัญหาไฟฟ้าของประชาชนในพื้นที่ศึกษา โดยวัดเป็นคะแนนได้จากแบบประเมิน จริยธรรมในการควบคุมไฟฟ้า

ค่านิยมในการควบคุมไฟฟ้า หมายถึง สิ่งที่บุคคลยอมรับว่าสำคัญมากต่อปัญหาไฟฟ้าของ ประชาชนในพื้นที่ศึกษา ซึ่งวัดเป็นคะแนนได้จากแบบประเมินจริยธรรมในการควบคุมไฟฟ้า

เขตกันชน หมายถึง อาณาบริเวณรอบพื้นที่อนุรักษ์ของอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ในระยะทาง 5 กิโลเมตร ออกมาจากแนวเขตอนุรักษ์ของอุทยานฯ

ผู้นำชุมชน หมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มสตรี ผู้นำกลุ่มหนุ่มสาว